

#1 NEW YORK
TIMES
BESTSELLER

Vzdelaná

TARA
WESTOVEROVÁ

KNIŽNICA
SVETOVÝCH BESTSELLEROV

Vzdelaná

TARA
WESTOVEROVÁ

TATRAN

Z anglického originálu Tara Westover: EDUCATED,
ktorý vyšiel vo vydavateľstve Random House, a division of Penguin Random
House LLC, New York, 2018,

preložila Daniela Šinková.

Vyšlo vo Vydavateľstve TATRAN, Bratislava 2018 ako 5204. publikácia
a 160. zväzok edície LUK – Knižnica svetových bestsellerov.

Vydanie I.

Prebal a väzbu podľa pôvodného návrhu spracoval Peter Zentko.

Zodpovedná redaktorka Eva Melichárková

Jazyková redaktorka Marta Bábiková

Technická redaktorka Eva Zdražilová

Sadzba RS servis, Bratislava

Vytlačila Těšínská tiskárna a. s., Český Těšín.

www.slovtatran.sk

:: knihy pre **hodnotnejší** život

Preklad diela finančne podporil Literárny fond.
All rights reserved.

Copyright © 2018 by Second Sally, Ltd.
Translation © Daniela Šinková 2019
Slovak edition © Vydavateľstvo TATRAN 2019

ISBN 978-80-222-1029-4

Venované Tylerovi

Keď niečo prežívame, v tej chvíli si vlastne v plnej miere
nevedomujeme, čo práve cítime. Je to silnejšie ako prítomný
moment, preto naše pocity týkajúce sa prítomnosti nie sú úplné.

Také sú len pocity spojené s minulosťou,
a preto sa nám zdá taká krásna.

VIRGINIA WOOLFOVÁ

Dospel som k presvedčeniu, že vzdelávanie treba chápať
ako nepretržitú prestavbu skúseností, že proces a cieľ vzdelávania
sú jedno a to isté.

JOHN DEWEY

Obsah

Poznámka autorky 11

Predhovor 13

ČASŤ PRVÁ

1.	VYVOL SI DOBRÉ	17
2.	BABICA	26
3.	KRÉMOVÉ TOPÁNKY	36
4.	ŽENY Z KMEŇA APAČOV	43
5.	POCTIVÁ ŠPINA	51
6.	ŠTÍT A EGIDA	63
7.	PÁN SA POSTARÁ	74
8.	MALÉ POBEHLICE	82
9.	DOKONALÝ VO SVOJICH POKOLENIACH	89
10.	OPERENÝ ŠTÍT	96
11.	INŠTINKT	101
12.	RYBOOČKA	107
13.	TICHO V KOSTOLOCH	114
14.	UŽ SA NOHAMI NEDOTÝKAM ZEME	123
15.	UŽ NIE SOM DIEŤA	132
16.	NEVERNÝ MUŽ, NEPOSLUŠNÉ NEBO	141

ČASŤ DRUHÁ

17.	BUDEŠ SVÄTIŤ DEŇ SVIATOČNÝ	151
18.	KRV A PERIE	157
19.	NA ZAČIATKU	163

20.	MENÁ PREDKOV	169
21.	ŠIŠAK	175
22.	ČO SME ŠEPKALI A ČO KRIČALI	179
23.	SOM Z IDAHA	189
24.	DOBRODRUŽNÝ RYTIER	197
25.	DIELO SÍRY	204
26.	ČAKANIE NA ČERENIE VODY	210
27.	KEBY SOM BOL ŽENA	214
28.	PYGMALIÓN	220
29.	PROMÓCIE	228

ČASŤ TRETIA

30.	RUKA NAJVVYŠŠIEHO	239
31.	Z TRAGÉDIE FRAŠKA	248
32.	BOJOVNÍČKA VO VEĽKOM DOME	256
33.	KÚZLO FYZIKY	261
34.	PODSTATA VECÍ	266
35.	NA ZÁPAD OD SLNKA	272
36.	ŠTYRI DLHÉ CHÁPADLÁ	278
37.	HRA O VYKÚPENIE	286
38.	RODINA	293
39.	STRÁŽENIE BIZÓNOV	298
40.	VZDELANÁ	304
	<i>Podakovanie</i>	307
	<i>Poznámka k textu</i>	309
	<i>O autorke</i>	311

Poznámka autorky

TOTO NIE JE PRÍBEH O MORMÓNSTVE. ANI O ŽIADNOM INOM náboženstve. Nájdete v ňom rôznych ľudí. Niektorí sú veriaci, iní nie, niektorí sú láskaví, iní nie. Podľa autorky jedno s druhým nijako nesúvisí, v pozitívnom ani negatívnom slova zmysle.

Nasledovné mená uvedené v abecednom poradí sú pseudonymy: Aaron, Audrey, Benjamin, Emily, Erin, Faye, Gene, Judy, Peter, Robert, Robin, Sadie, Shannon, Shawn, Susan, Vanessa.

Predhovor

STOJÍM NA ČERVENOM VOZNI Odstavenom vedľa stodoly. Dvíha sa vietor, do tváre mi šľahajú vlasy a pod golier košele mi zalieza chlad, až ma striasa. Takto blízko hory bývajú víchry silné, ako by ich vydychoval samotný štít. Údolie dole pod ním je pokojné, ničím nerušené. Medzitým sa roztancuje naša farma: mohutné ihličnany sa pomaly kníšu, palina a bodliaky sa chvejú, skláňajú sa pred každým povzdychom a poryvom vzduchu. Za mnou stúpa mierny kopec, až kým neprilne k úpätiu hory. Ak zdvihnem zrak, uvidím tmavé obrisy Indiánskej princeznej.

Kopec je vystlaný divou pšenickou. Ihličnany a palina sú sólisti, pšeničné pole je *corps de ballet*, všetky steblá sa kolembajú ako jedno, milión balerín sa ukláňa jedna za druhou, zlaté hlavy preliačené od mocného vetra. Ale vietor sa do nich zahryzne len na okamih, potom už svoju podobu neodhalí.

Otočím sa k nášmu domu na úbočí a vidím iný druh pohybu, vysoké tiene urputne si raziace cestu vetrom. To vstali moji bratia a zisťujú, aké je počasie. Mama pravdepodobne stojí nad sporákom, skláňa sa nad ovsenými palacinkami. Otec sa zrejme hrbí pri zadnom vchode, zaväzuje si baganče s oceľovou špičkou a na mozoľnaté ruky si naťahuje zväračské rukavice. Po ceste pod nami sa valí školský autobus, no míňa nás bez zastavenia.

Mám len sedem, ale uvedomujem si, že práve pre túto skutočnosť, viac než pre hocičo iné, je moja rodina odlišná: nechodíme do školy.

Otec sa bojí, že vláda nás prinúti, ale nemôže, lebo o nás nevie. Moji rodičia majú sedem detí a štyri z nich nemajú rodný list. Nemáme

zdravotný záznam, lebo sme sa narodili doma a nikdy sme neboli u lekára.* Nemáme ani záznam o vzdelaní, lebo sme nikdy nevškročili do triedy. Keď budem mať deväť, dostanem dodatočný rodný list, ale v tejto chvíli pre štát Idaho a federálnu vládu neexistujem.

Napriek všetkému som však existovala. Od detstva som sa pripravovala na to, že raz prídu dni ohavnosti, striehla som, kedy sa zatmie slnko a z mesiaca bude kvapkať niečo ako krv. Leto čo leto som zavárala broskyne a cez zimu žila zo starších zásob. Keď svet človeka padne, naša rodina to nepocíti.

Vychovávali ma v rytme hory, preň nebola iná zmena nikdy zásadná, len cyklická. Každé ráno vyšlo rovnaké slnko, rozlialo sa po údolí a stratilo sa za štítom. Sneh, ktorý napadol v zime, sa na jar vždy roztopil. Naše životy boli kolobehom – kolobehom dňa, kolobehom ročných období –, cyklom neprestajných zmien, nakoniec však bolo všetko rovnaké ako predtým. Verila som, že moja rodina je súčasťou nesmrteľného vzorca, že sme v istom zmysle veční. Ale večnosť patrila len hore.

Otec nám zvykol rozprávať príbeh o hore. Bola veľkolepá, katedrála medzi horami. V tomto pohorí nebola jediná, našli sa aj vyššie, impozantnejšie, ale Buck's Peak vyšiel z dielne najzručnejšieho remeselníka. Jeho úpätie sa tiahlo celú míľu, jeho temná podoba sa vzdúvala zo zeme, až kým nesformovala bezchybnú vežičku. Z diaľky pripomínalo jej úbočie ženské telo: mohutné rokliny tvorili jej nohy, borovicové háje roztrúsené po severnom hrebeni zas vlasy. Držanie jej tela vzbudzovalo rešpekt, jednu nohu odhodlane vystrčila dopredu, ako keď si niekto hrdo vykračuje.

Môj otec ju volal Indiánska princezná. Zjavila sa každý rok, keď sa začal topiť sneh, tvárou otočenou na juh sledovala návrat bizónov do údolia. Otec vravel, že kočovní Indiáni ju vyzerali ako znak príchodu jari, znamenie, že sneh na hore sa topí, zima sa končí a nastal čas vrátiť sa domov.

Všetky otcove príbehy boli o našej hore, našom údolí, našom drsnom kúsku zeme v Idaho. Nepovedal mi, čo robiť, ak raz horu opustím, ak sa preplavím cez oceán, odcestujem na iný kontinent a ocitnem sa na neznámom území, kde darmo budem vyzeráť na obzore Princeznú. Nepovedal mi, ako zistím, že je čas vrátiť sa domov.

* Okrem mojej sestry Audrey, ktorá si v detstve zlomila ruku a nohu. Vzali ju k lekárovi, kde jej dali ruku do sadry.

ČASŤ PRVÁ

Vyvoľ si dobré

MLOJA NAJŽIVŠIA SPOMIENKA VLASTNE ANI NIE JE SPOMIENKA. Je to príbeh, predstavujem si ho, ako by sa naozaj stal. Spomienka sa ustálila v tejto podobe, keď som mala päť, tesne pred mojimi šiestymi narodeninami, otec nám o tom rozprával do takých podrobností, že sme si s bratmi a sestrou vymysleli vlastnú filmovú verziu, v ktorej nechýbala paľba ani výkriky. V tej mojej cvrlikali cvrčky. Počujem ich, keď sa s rodinou chúlime potme v kuchyni a ukrývame sa pred federálmi, ktorí obklúčili náš dom. Žena sa načiahne po pohári vody a mesiac osvetlí jej siluetu. Ozve sa výstrel ako úder bičom a žena padá. V mojej spomienke vždy padá matka s malým dieťaťom v náručí.

Dieťa do príbehu nezapadá – som najmladšia zo siedmich súrodencov –, ale ako vravím, nič z toho sa nestalo.

RAZ VEČER, ROK NATO, ako nám otec rozprával spomínaný príbeh, sme sa zišli, aby sme si vypočuli otcovo čítanie z Izaiáša, prorocstvo o Imanuelovi. Sedel na našom gauči horčicovej farby, v lone otvorená Biblia. Mama sedela vedľa neho. My ostatní sme sa uvelebili na ošúchanom hnedom koberci.

„Maslo a med bude jesť,“ zabručal otec hlbokým monotónnym hlasom, unavený po dlhom dni práce so šrotom, „dokiaľ nebude vedieť zavrhnúť zlé a vyvolať dobré.“

Nastalo ťaživé ticho. Ani sme nemukli.

Otec nebol vysoký, ale dokázal si vynútiť v miestnosti rešpekt. Bolo na ňom niečo podmanivé, mal vážnosť proroka. Ruky mal hrubé

a kožovité – boli to ruky muža, čo celý život tvrdo pracoval –, a v nich pevne držal Bibliu.

Potom verš prečítal druhý raz, tretí a napokon štvrtý. Zakaždým o čosi zvýšil hlas. Oči, pred chvíľou opuchnuté od únavy, mal zrazu otvorené dokorán a čulé. Ide o svätú náuku, oznámil nám. Bude sa na ňu dopytovať Pána.

Na druhý deň ráno otec vyčistil chladničku od mlieka, jogurtu a syra a ešte v ten večer na korbe auta doviezol dvestosedemdesiat kíl medu.

„Izaiáš síce nehovorí, čo je zlé, či maslo alebo med,“ vysvetľoval otec uškŕňajúc sa, zatiaľ čo moji bratia vláčili biele nádoby do pivnice. „Ale keď sa človek na to spýta Pána, povie mu to.“

Keď prečítal verš svojej matke, vysmiala sa mu do očí. „Nemáš ani toľko rozumu, čo by ti vošiel za jeden necht.“

Babka mala úzku hranatú tvár a nekonečné zásoby indiánskej bižutérie striebornej a tyrkysovej farby, ktorá jej v trsoch visela z vyziabnutého krku a prstov. Bývala pod kopcom blízko hlavnej cesty, tak sme ju volali babka spod kopca, aby sme ju odlíšili od maminej matky, ktorú sme volali babka z mesta, lebo žila pätnásť míľ južne od nás v jedinom mestečku v okrese – malo jeden semafor a obchod s potravinami.

Otec so svojou mamou vychádzali asi ako dve mačky so zviazanými chvostmi. Mohli sa rozprávať celý týždeň a na ničom sa nezhodli, ale spájala ich láska k hore. Otcova rodina žila na úpätí Buck's Peaku už pol storočia. Babkine dcéry sa vydali a odsťahovali, ale môj otec zostal a na kopci nad matkiným domom, na úpätí hory, si postavil chatrný žltý dom, ktorý však nikdy celkom nedokončil. Okrem toho si hneď vedľa jej dokonalého anglického trávnikára spravil šrotovisko – jedno z mnohých.

Hádali sa dennodenne, pre neporiadok zo šrotoviska, ale častejšie pre deti. Babka bola presvedčená, že by sme mali chodiť do školy a, jej slovami, nie sa tárať po horách ako divosi. Podľa otca bola štátna škola úskokom vlády, ktorý mal odviešť deti od Boha. „Poslať deti do školy,“ vravieval, „je to isté, ako odovzdať ich rovno diabľovi.“

Boh otcovi povedal, že o nové zjavenie sa má podeliť aj s ľuďmi, čo žili a hospodárili v tieni Buck's Peaku. V nedeľu sa takmer všetci zhromaždili v kostole, v orieškovohnedej kaplnke hneď vedľa hlavnej cesty s malou, stroho vyzerajúcou vežičkou typickou pre mormónske kostoly. Keď otcovia rodín opúšťali kostolné lavice, odchytil si ich. Začal bratrancom Jimom, ktorý si ho dobromyselne vypočul. Vysvetľoval

mu, že mlieko je hriešne, a pritom mu mával pred očami Bibliou. Jim sa uškrnul, potľapkal otca po pleci a skonštatoval, že nijaký spravodlivý Boh by za horúceho letného popoludnia nechudobnil človeka o domácu jahodovú zmrzlinu. To ho už za rukáv ťahala jeho žena. Keď prechádzali popri nás, zachytila som závan hnoja. Spomenula som si, že Jimovi patrí veľká mliečna farma kilometer a pol severne od Buck's Peak.

KEĎ SA OTEC PODUJAL kázať proti mlieku, babka ním napratala chladničku do prasknutia. S dedkom pili len nízkotučné, ale zakrátko ste u nej našli všetko – dvojpercentné, plnotučné, dokonca aj čokoládové. Asi považovala za dôležité dať týmto spôsobom najavo svoj postoj.

Raňajky sa stali skúškou lojality. Každé ráno sme ako rodina sedeli okolo veľkého stola z opracovaného červeného duba a jedli buď sedemzrnné vložky s medom a melasou, alebo sedemzrnné palacinky, tiež s medom a melasou. Keďže nás bolo deväť, palacinky neboli nikdy celkom prepečené. Vložky mi nevadili, ak som si ich mohla zaliať mliekom, obilné šupky sa usadili na okraji a vložky ním nasiakli, no od otcovho zjavenia sme ich jedávali s vodou. Bolo to ako jesť blato.

Netrvalo dlho a musela som v kuse myslieť na všetko to mlieko, čo sa babke kazí v chladničke. Nakoniec som začala vynechávať raňajky a chodila som rovno do stodoly. Vykydla som prascom a naplnila válov kravám a koňom, potom som sa prehupla cez ohradu, obišla stodolu a bočnými dverami vošla k babke.

Raz ráno som sedela na linke a sledovala, ako si babka mliekom zalieva misku s kukuričnými lupienkami, keď sa ma spýtala: „Ako by sa ti páčilo chodiť do školy?“

„Nepáčilo,“ ja na to.

„Ako vieš?“ vybafla. „Ani si to neskúsila.“

Naliala do misky mlieko, podala mi ju, potom sa uvelebila na pultíku rovno oproti mne a sledovala, ako do seba hádzem vrchovato naplnené lyžice.

„Zajtra odchádzame do Arizony,“ oznámila mi, ale to som už vedela. Keď sa začalo ochladzovať, vždy odišli s dedkom do Arizony. Dedko vravieval, že je pristarý na zimy v Idahu. Od chladu ho boleli kosti. „Vstaň skoro ráno,“ nahovárala ma babka, „okolo piatej, vezmeme ťa so sebou a dáme ťa do školy.“

Pomrvila som sa na stoličke. Chcela som si predstaviť, aké to je v škole, ale nedokázala som to. Namiesto toho sa mi vybavila nedelná škola, kam som chodila týždeň čo týždeň a neznášala som to. Jeden chlapec, volal sa Aaron, všetkým dievčatám povedal, že neviem čítať, lebo nechodím do školy, a odvtedy sa so mnou nikto nerozprával.

„Otec to dovolil?“ vyzvedala som.

„Nie,“ odvetila babka. „Ale kým zistí, že si preč, budeme už ďaleko.“ Odložila svoju misku do drezu a civela von oknom.

Babka bola prírodný živel – netrpezlivá, výbojná, sebavedomá. Pri pohľade na ňu človeka myklo dozadu. Vlasy si farbila načierno, čo ešte zvýrazňovalo jej beztak prísne črty, najmä obočie, na ktoré si každé ráno dokresľovala hrubé atramentové oblúky. Kreslila si ich priveľké, až jej tvár vyzerala pretiahnuto. Okrem toho boli aj privysoko, čo jej dodávalo znudený, takmer sarkastický výraz.

„Mala by si chodiť do školy,“ poznamenala.

„A otec by ňu nedonútil priviesť ma späť?“ spýtala som sa.

„Tvoj otec ma nedonúti spraviť ani jednu jedinú prekliatu vec.“ Babka sa postavila a narovнала. „Ak ňu bude chcieť, bude si musieť po teba prísť.“ Zarazila sa a na moment sa zatvárila zahanbene. „Včera som s ním hovorila. Nemohol by po teba prísť tak skoro. Je pozadu s tou budúťou, čo stavia v meste. Kým je dobré počasie a s chlapcami môžu pracovať dlho do večera, nemôže sa len tak zbaliť a odísť do Arizony.“

Babkin plán bol premyslený. Otec vždy týždeň pred príchodom snehu pracoval od svitu do mrku, lebo šrotovaním a stavaním stodôl musel zarobiť dosť na to, aby sme vyžili cez zimu, keď je roboty pomenej. Nebude si môcť dovoliť prerušiť prácu, kým vysokozdvížny vozík nepokryje ľad, ani vtedy, ak mu matka ujde s najmladším dieťaťom.

„Budem musieť nachovať, kým pôjdeme,“ premýšľala som. „Keby sa kravy začali dobýjať cez plot, aby sa napili, určite by zistil, že som zmizla.“

TÚ NOC SOM NESPALA. Sedela som v kuchyni na zemi a sledovala hodiny. Jedna hodina. Dve. Tri.

O štvrtej som vstala a k zadným dverám si prichystala baganče. Boli celé od hnoja, babka by ma v nich určite nevpustila do auta. Predstavila som si ich, ako stoja opustené u nej na terase, kým ja bosá utekám do Arizony.